

**TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDEKİ İLK İŞLETMECİLİK OKULUNDA VERİLEN
EĞİTİMİN TEORİK VE PRATİK BOYUTLARI: 1916 TARİHLİ MÜFREDAT
PROGRAMI BAĞLAMINDA BİR İNCELEME**

Dr. Öğr. Üye. Ahmet Sait ÖZKUL*

ÖZ

Bu çalışmada, “*Türkiye'nin yükseköğretim düzeyindeki ilk işletmecilik okulunun öğretim tarzı, teoriğe mi yoksa pratiğe mi odaklanılarak planlandı?*” sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmada, Türkiye'deki işletmecilik eğitiminin nasıl bir öğretim tarzıyla başladığını tespit etmek için birinci ve ikinci el kaynaklar üzerinde inceleme yapılmıştır. Söz konusu incelemenin öncelikli amacı, Türkiye'de yükseköğretimde işletmecilik eğitiminin, kurumsal yapısı ve eğitsel içeriği açısından tarihsel kökenlerini ortaya koymaktır. Çalışmanın diğer bir amacı, işletmecilik eğitiminin Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde izlediği gelişim sürecini ele alan karşılaştırmalı araştırmalara ışık tutmaktır. Literatürde, Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde işletmecilik eğitimi veren ilk kurum, 1883 yılında kurulan Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi olarak belirtilmektedir. Ticaret Mektebi'nin 1883'ten itibaren yayımlanan ve içerik açısından 1916 tarihli programa kıyasla çok da detaylı olmayan 1883, 1894 ve 1913 tarihli müfredat programları bulunmaktadır. Fakat okulun ders planları ve içeriklerinin detaylı hazırlanışı açısından ilk olduğu söylenebilecek müfredat programı 1916 tarihinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın odağını, *Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı* adıyla 1916 tarihinde Osmanlıca olarak yayımlanan 233 sayfalık birinci el kaynak teşkil etmektedir. Bu kaynağın yanı sıra o döneme dair önemli aktarımların bulunduğu ikinci el kaynaklardan da yararlanılarak yapılan inceleme neticesinde, Türkiye'nin yükseköğretim düzeyindeki ilk işletmecilik okulunun 1916 tarihi itibarıyla nazarıyâta da (teori) yer veren fakat daha çok tatbîkât/ameliyât (uygulama) odaklı bir öğretim anlayışına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşletmecilik Bilgisi, Ticaret Mektebi, Ticaret Eğitimi, Yükseköğretim, Türkiye.

**THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE EDUCATION PROVIDED AT
THE FIRST BUSINESS SCHOOL IN THE TURKISH HIGHER EDUCATION SYSTEM:
AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE CURRICULUM DATED 1916**

ABSTRACT

This study looks for an answer to the question, “*was the educational style of the first business school in the Turkish higher education system planned with a focus on theory or practice?*” Primary and secondary sources are examined to determine the type of educational style with which the business training process in Turkey initially started. The primary purpose of the examination in question is to reveal the historical roots of the business education in Turkey in terms of its institutional structure and educational content. Another objective of the study is to shed light on comparative studies that focused on the development of business education in Turkey on the level of higher education. In the literature, the first institution that provided business education on the level of higher education in the geography which is now Turkey was

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, saitozkul@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8858-4685.

reported as the Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi [Hamidiye School of Commerce] which was founded in 1883. The School had curricula published starting with the year 1883 dated 1883, 1894 and 1913 which were not very detailed in comparison to the curriculum dated 1916. Accordingly, the curriculum that may be considered to be the first one in relation to the detailed preparation of the course schedules and contents of the School was published in 1916. Therefore, the focus of this study is the 233-page primary source that was published in 1916 in Ottoman Turkish with the name *Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı* [Instructions, Schedule and Curriculum of the School of Commerce]. As a result of the examinations by utilization of secondary sources that contained significant references regarding the period in addition to this source, it was determined that the first business school of Turkey on the level of higher education was a school that also included theory, but it mostly had an educational approach based on practice (application) starting with the curriculum of 1916.

Keywords: Management Science, Commerce School, Commerce Education, Higher Education, Turkey.

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticaret, Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının daha etkin olduğu bir görünüm arz etmekteydi. Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki ticarete, Müslüman tüccarların üstünlükleri olsa da dış ticaret konusunda daha etkin olanlar Gayrimüslim tüccarlardı. Bu durumun ticaret eğitimi konusunda da geçerli olduğu ifade edilebilir. Çünkü Osmanlı'daki Gayrimüslimler, dış ticaret konusundaki bu üstünlüklerinin yanında ticaret eğitimini de önemsemişler ve özellikle Müslüman gençlerin ticaret eğitimi alması amacıyla kurulan Dersaadet Hamidiye Ticaret Mektebinin öğretime başlangıç tarihinden yarım asır önce Osmanlı Devleti bünyesinde ticaret okulları açmışlardı. Bunlardan birisi Patrikhane'nin kararı ve Osmanlı Devleti'nin müsaadesiyle 1831 yılında açılan Heybeliada Rum Ticaret Mektebi ve diğeri ise 1857 yılında İzmir'de açılan Aroni Ticaret Mektebi idi. Gayrimüslim tebaanın Tanzimat'tan sonra sosyal-ticari hürriyet ortamını değerlendirmeleri, dış ticaret konusunda tecrübeli olmaları, farklı kültürleri tanımaları ve yabancı lisan bilmeleri gibi üstünlüklerinden dolayı, Müslüman tüccarlar ticaretten yavaş yavaş çekilmeye başlamış ve devlet bu problemin çözümü için arayış içerisine girmiştir (Erdem, 2011: 641-642). Bu arayışın bir sonucu olarak, Ticaret Mektebi kurulmuş ve 1883 tarihinde öğretim faaliyetine başlamıştır (Çelebi, 1983: 19-23). İşletmecilik, iş idaresi ve yönetim eğitimi tarihi alan çalışmalarına göre Ticaret Mektebi, Türk yükseköğretiminde ticaret eğitimini başlatan ilk kurum olarak kabul edilmektedir. Mektebin müfredat ve yönetmeliklerinde vurgulanan "ticaret erbabı yetiştirme" amacı, kurulduğu dönemin işletmecilik eğitimi anlayışını yansıtmaktadır (Öz-Alp, 1972: 78-122; Oluç, 1973; Üsdiken, 2003, Özkul, 2017).

Ticaret Mektebi, Fransız etkisiyle Paris Ticaret Okulu modeline öykünerek eğitim faaliyetine başlamıştır. Mektebin ders programları da kuruluşundan itibaren zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Literatürde Ticaret Mektebinin kurum tarihine (Güvemli, 2003) ve kurumun müfredat programlarının değerlendirilmesine (Özkul, 2017) yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fakat söz konusu ders programlarındaki hangi derslerin teorik (nazarî) hangi derslerin ise pratik-uygulamaya dönük (tatbîkî/amelî) olduğunun tespit edilmesine yönelik bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır. Bu

çalışma, Türk yükseköğretiminde işletmecilik eğitiminin köklü kurumlarından birisi olan Ticaret Mektebinde 1916 tarihi itibariyle gösterilen derslerin nazariyât odaklı mı yoksa tatbîkât/ameliyât odaklı mı olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır.

“Nazariyât ile ameliyâtı” yaklaştırmak veya “pratik hayata” rehberlik etmek, iş dünyasına yönelik eğitim veren ve bilgi üretmek iddiası olan yükseköğretim kurumlarının en önemli meselelerindedir. Bu kurumların gayesi olan ilim alemiyle pratik hayatı yaklaştırmamanın anlamı ise uygulama dünyasına bilgi aktarmak ve öğretmenlik yapmaktır. Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarının da amacı bu şekildedir (Üsdiken ve Erçek, 2009: 55). Bu açıdan çalışmada Ticaret Mektebindeki derslerin işleniş biçiminin tespit edilip değerlendirilmesi ve öğretimde nazariyâtın mı ameliyâtın mı daha ağırlıklı olduğunun gösterilmesi, Türkiye’de yükseköğretim kanalıyla verilen işletmecilik ve yönetim eğitiminin tarihsel gelişim sürecinin bir nebze daha açıklığa kavuşmasına katkı sağlayacaktır. Bunun yanında çalışmanın, o zamanın iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap vermesi istenen bireylerin nasıl bir eğitime tabi tutulduklarını göstermesi açısından, işletmecilik eğitimi ile ilgili karşılaştırmalı araştırmalara kaynaklık etme potansiyeli söz konusudur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman analizinden yararlanılmıştır. İncelenecek olan doküman, Ticaret Mektebi için hazırlanan, ders bilgilerinin detaylı bir şekilde aktarıldığı ve Matbaa-i Âmire tarafından 1916 yılında yayımlanan *Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı*’dır. Bunun nedeni, mektebin kuruluşundan itibaren yapılmış olan ilk en ciddi ve içeriğinde önemli ayrıntıların yer aldığı müfredat programının, 1916 tarihli program olmasıdır.

Türkiye’deki işletmecilik eğitiminin tarihsel boyutunu ele alan bir çalışmada, Ticaret Mektebinin 1883, 1894, 1913 ve 1916 tarihli müfredat programlarındaki derslerin “*doğrudan ticaret bilgisi odaklı olup olmadıklarına göre*” kategorize edildiği ve oransal açıdan ele alınarak incelendiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada Ticaret Mektebinin 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları itibariyle en detaylı olarak hazırlanan 1916 tarihli müfredat programındaki derslerin işleniş biçimlerine *nazarî ve tatbikî açıdan yaklaşıldığı* ve bunun özellikle vurgulandığı işaret edilmektedir (Özkul, 2017).

Nitekim hem yukarıda adı geçen hem de yapılan bu çalışmayla birlikte ortaya çıkan bulgular neticesinde, Ticaret Mektebinde gösterilen derslerin nazarî ve tatbikî boyutlarının değerlendirilmesinin gerekli olduğu ve literatüre önemli katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle de Ticaret Mektebinde 1916 tarihi itibariyle öğretimi yapılan derslerin “*nazarî veya tatbikî olduklarının belirlenmesi*” bu çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir.

Ticaret Mektebi Derslerinin Nazarî ve Tatbikî/Amelî Boyutları (1916)

1916 tarihi itibariyle Türkiye’nin yükseköğretim düzeyinde işletmecilik eğitimi veren ilk kurumu olan Ticaret Mektebinde, ilk üç sene ticaret ilminin temel bilgilerinin öğretiminin yapıldığı ve *kısm-ı evvel* (tâlî) olarak adlandırılan bir bölüm bulunmaktaydı. Bununla beraber mektepte, üç senelik bir eğitimin verildiği ve ticaret ilminde ihtisaslaşmayla neticelenen *kısm-ı sâni* (âlî) şeklinde bir bölüm daha bulunmaktaydı. Kısm-ı sâni’nin son senesinde mektep, ticaret-banka, ticaret-sanayi ve ticaret-

şehbenderlik şeklinde ihtisas şubelerine ayrılmaktaydı (İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu 75. Yıl Broşürü, 1958: 33).

Ticaret Mektebinin 1916 tarihli müfredat programının içeriğine bakıldığında öncelikle mektepteki derslerinin birçoğunda takrir metodundan yararlanıldığı görülmektedir. İşletmecilik eğitiminde takrir (anlatma) yöntemi bilginin diğer fertlere aktarılmasında kullanılan geleneksel bir metot olarak bilinmektedir. Bu metotta anlatan, hangi konuyu nasıl anlatacağını ve hangi konunun önemini nasıl belirleyeceğini tayin etme özgürlüğüne sahiptir. Aynı zamanda alışılmış ve eğitim zamanını kısaltan ve geniş bir gruba hitap etme imkânı veren bir metottur (Koçel, 2018). Ayrıca günümüz muhasebe derslerinde de kullanılan araştırma yolu ile öğretim (Çukacı ve Elagöz, 2006: 151-152) yönteminin, Ticaret Mektebi müfredat programındaki bilgilere göre 1916 tarihi itibarıyla mektepteki muhasebe derslerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Müfredat programında, ders işleyiş biçimlerine dair ipuçları ve derslerin nazarî veya amelî olduğuna dair bilgiler, ilgili dönemde yükseköğretim düzeyindeki işletmecilik eğitimi ile ilgili önemli çıkarımlar yapılmasını sağlayacaktır. Ticaret Mektebinin 1916 tarihli müfredat programında yer alan derslerin, aşağıdaki açıklamalarda ve tablolarda ifade edilen nazarî ve amelî boyutlarını sınıflandırmadan önce bu kavramlarına değinmek yerinde olacaktır. *Teorik*, düşünce, hipotez veya bilimsel yasa ile ilgili olan, salt bilgiyle ilgili bulunan ve fikir alanını ilgilendiren ve soyut bir tarzda alınan bir kavram olarak nitelenmektedir (Cevizci, 2002: 1022). *Pratik* ise Yunanca “eylemle ilgili olan” anlamındaki “praktikos” kökeninden gelmektedir. Genel olarak eylemle ilgili olan, yapılması gerekeni buyuran, eyleme, işe, uygulamaya dönük olan anlamında kullanılmaktadır (Cevizci, 2002: 855). Ticaret Mektebi müfredat programında dönemin dili itibarıyla teoriğin karşılığı “nazarî”, pratiğin karşılığı ise “amelî” veya “tatbîkî” olarak kullanılmaktadır. Arapça kökenden gelen *nazarî*, bilgi hâlinde, nazariye niteliğinde olan, iş hâline geçmemiş, uygulama alanına çıkmamış olan, yani teorik kavramının karşılığıdır. Amelî ise sâdece ilim ve söze değil işe ve uygulamaya dayanan, işlemek ve yapmakla elde edilmiş olan, uygulamalı, tatbîkî yani pratiktir (Kubbealtı Lügati, 2019).

Çalışmada nazarî kavramı teorik, amelî/tatbiki kavramının karşılığı pratik olarak nitelenmiş ve müfredat programındaki dersler bu bağlamda ele alınmıştır. Ticaret Mektebinin incelenen müfredat programı dokümanı içerisinde de yer aldığı üzere¹ herhangi bir dersin, nazarî olsun tatbîkî olsun, ticaret ve iktisat bilgisi odağında ele alınması gerektiğine vurgu yapıldığı gözden önünde bulundurulmalıdır. Aşağıda öncelikle Ticaret Mektebi müfredat programında yer alan ve içeriğinde tatbîkî olduğuna dair ipucu bulunan derslerin açıklamalarına yer verilmektedir. Daha sonra bu açıklamalara yönelik yapılan değerlendirme sonucunda dersler, haftalık öğretim saatlerinin yüzdeleriyle birlikte nazarî ve tatbîkî ağırlıklı olma durumlarına göre sınıflandırılarak tablolarda (Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3) sunulmaktadır.

¹ Örneğin deniz ticareti hukuku programı dersinin içeriğinin sonundaki ihtar kısmında, “*mesâil hukûkî ve kanûnî bir surette tedris edilmekle beraber cihet-i iktisadiyye ve ticariyyesi nazar-ı dikkatten asla dür tutulmayarak teşrihât vâkî olacaktır.*” ifadesi geçmektedir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 177).

Aşağıdaki açıklamalarda dersleri niteleyen kavramlardan biri olan “tatbîkî” ifadesi, incelenen ilgili ders içeriğinde, ticaret bilgisine dair uygulamaya odaklandığına dair bir yaklaşım tespit edildiğinden dolayı kullanılmıştır. Nitekim derslerle ilgili yapılan kategorize etme çalışmasında “tatbîkî” olarak nitelenen derslerde, “nazarî” içerik de bulunmaktadır. Fakat çalışmada, “..... dersinde nazarî içeriğin yanında tatbîkî bir yaklaşım da bulunmaktadır.” bilgisini vermek yerine, ticaret bilgisine yönelik uygulama yaklaşımı olup olmadığı göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü çalışmanın odağında daha önce de belirtildiği üzere Ticaret Mektebindeki ders işleniş usulünün/öğretim anlayışının nasıl olduğu (tarz-ı tedrîsât) sorusuna cevap bulma arayışı yer almaktadır. Dolayısıyla içeriğinde *ticaret bilgilerinin uygulamaya dair bir yaklaşım* tespit edilen dersler, tablolarda “*ticaret uygulamaları*” kategorisinde değerlendirilmektedir. Ticari bilgilerin tatbîkî olarak öğretilmesine yönelik olması ve Ticaret Mektebinin o dönemki yaklaşımına dair önemli ipuçları barındırması açısından aşağıdaki açıklamalarda bu derslerin tamamının içeriği değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Ticaret bilgisinden ziyade sosyal bilimler veya doğa bilimleri dersleri, içerik açısından incelendikten sonra ticaret uygulamalarına odaklanılmasa da dersin alanı/konular açısından tatbîkî yaklaşım tespit edildiği için aşağıdaki açıklamalarda örnek teşkil etmesi açısından bu derslerin bir kısmı hakkında değerlendirme yapılmıştır. İçeriklerinde ticaret bilgisine yönelik uygulamalar yapıldığına dair bilgi bulunmasa da gerekli uygulamaların yapıldığı bilgisi bulunan bu dersler tablolarda “*ders uygulamaları*” kategorisine dahil edilmiştir.

Eğer herhangi bir ticaret veya dersle ilgili bir uygulama yapıp yapılmadığına dair içerikte geçen bir ipucuna rastlanmamışsa ders “*nazarî*” kategorisinde değerlendirilmiş ve aşağıdaki açıklamalarda da bu derslerin sadece bir kısmının içeriğine yer verilmiştir. Bu dersler de uygulama odaklı olma ihtimali olup olmadığına karar vermek amacıyla içeriğinde ipuçlarının araştırıldığı fakat tatbîkî olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanılmayan derslerdir. Bu dersler ise tablolarda “teorik” kavramı kullanılarak nitelendirilmiştir.

Kısm-ı Evvel’in Birinci Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Hesâb-ı Ticârî: Bu dersin içeriğinde yer alan konular, ticaret işlemlerine hazırlık niteliğindedir. Dersin işleniş biçimine dair içeriğin sonundaki ihtar kısmında, “*Tedrîsât, tatbîkî ve amelî bir tarzda ve birçok temrînler hallettirilmek sûretiyle icrâ edilecek ve bilhassa mikyâsât ve meskûkât tatbîkâtına ehemmiyet verilecektir.*” ifadesi geçmektedir. Bu ifadeye göre, derste ticaret işlemlerinin öğretimi yapılırken daha çok alıştırmalardan yararlanılacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle *hesâb-ı ticârî*, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 11-12).

Mâlûmât-ı Ticâriye ve Usûl-i Muhasebe-i Ticâriye: Bu dersin içeriğinde ticarete alım ve satım işlemlerine dair belgelerin Türkçe ve Fransızca örneklerinin asıllarına uygun bir şekilde düzenlettirileceği belirtilmektedir. Ayrıca ticari senetlerin kullanımı ve düzenlenmesi üzerinde durulacağı ifade edilmektedir. İçerikte geçen bazı ibarelere bakıldığında, bu ders kapsamında uygulamalara daha çok zaman ayrılacağı ve bu uygulamaların teorik bilgiden daha gerekli görüldüğü çıkarımı yapılabilir. Bu bağlamda içerikte, “...*nakliyât hakkında, mâlûmât-ı muhtasara ve müfide verileceği, nazariyât ve*

târifât-ı zâide ile iştiğal edilmeyeceği...” bilgisi yer almaktadır. Bunun yanında dersin malûmât-ı ticariye kısmında senetlerin nasıl düzenleneceği konusunda “*tatbîkât*” (uygulamalar) yapılacağı ifade edilmektedir. Usûl-i muhasebe-i ticâriye kısmının da çeşitli örnekler-uygulamalarla işleneceği belirtilmektedir. Bu nedenle *mâlûmât-ı ticâriye ve usûl-i muhasebe-i ticariye* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 13-21).

Coğrafya: Bu ders, Coğrafya-yı Tabîî, Coğrafya-yı Beşerî, Coğrafya-yı İktisâdî ve Coğrafya-yı Umûmî olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Dersin Coğrafya-yı Umûmî kısmının içeriğindeki açıklamada; “...*derste talebeye harita çizdirilmekle ve talebenin yazısız haritalar ile istînâs hâsıl etmesine gayret edileceği...*” ifade edilmektedir. Fakat iktisadi coğrafya kısmında ve diğer kısımlarda ticaret bilgisine yönelik uygulamalar yapılacağı belirtilmemektedir. Bu nedenle *coğrafya* dersi, ticaret bilgisi ağırlıklı olmayan fakat dersin gereği olan uygulamalara yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 21-24).

Türkçe: Bu derste genellikle öğrencilerin kendilerini doğru bir şekilde yazılı veya sözlü olarak ifade edebilmelerini amaçlanmaktadır. Ders için belirtilen açıklamalar şu şekildedir.

“İhtâr: Kitâbet dersinde talebenin müşâhedâtına müstened yahut muallim tarafından hudûdu tayin ve îzâh olunacak mevzulara müteallik vazifeler kaleme aldırılacaktır. Maksat, amelî bir sûrette kitâbeti talim olduğundan talebeye dâima tevsî edilecek mevzular verilecek, vazifeler talebe tarafından bir defter-i mahsûsa derc edilecektir.”

Dersin içeriğinde “iş mektupları”, “şirket mukaveleleri” gibi ticaret bilgisini içeren konular bulunsa da ağırlıklı olarak dersin gereği olan ticarete yönelik olmayan uygulamalar yapıldığı çıkarımında bulunulabilir. Bu nedenle *Türkçe* dersi, ticaret bilgisi ağırlıklı olmayan uygulamalara yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 30-31).

Yabancı Dil Dersleri: Fransızca dersinde dilbilgisi egzersizleri, ezberden okuma ve okuma gibi uygulamalar yapılacağı ifade edilmektedir. Ders programında da bu dersin açıklamasında “*lisan ve muhâbere*” ifadesi geçmektedir. Bu nedenle Fransızca dersi, ticaret bilgisi ağırlıklı olmayan fakat dersin gereği olan uygulamalara yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir. Almanca için ise bu tarz bir açıklama mevcut değildir. Bu nedenle Almanca dersi nazarî dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 32-33).

Türkçe Hüsn-i Hat: Bu ders için belirtilen açıklamalar şu şekildedir. “*Tatbîkât: Rik’a mûmâreseleri ânîfü’z-zıkr nazariyât dâiresinde ve Nezâretçe kabûl edilen Meşk mecmuâsına tevfişkân icrâ edilecektir.*” Bu nedenle *Türkçe hüsn-i hat* dersi, ticaret bilgisi ağırlıklı olmayan fakat dersin gereği olan uygulamalara yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 34).

Kısm-ı Evvel'in İkinci Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir. “*İhtâr: Tarz-ı tadrîs birinci seneye tevfiik edilecektir.*” Bu nedenle *hesâb-ı mâlî ve sarrâfî* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 35-36).

Usûl-i Muhasebe-i Mâliye: Bu dersin “Bir ticaret bankasının bir aylık monografisi” başlıklı üçüncü kısmında ticaret bilgisine yönelik uygulamalar ile ilgili açıklamaların şu şekildedir.

“*Sene nihayetinde, banka muâmelâtının kâffesini ihtivâ etmek üzere lâakal bir aylık Türkçe bir monografi tutulacak. Monografi için muhasebe-i husûsiye defâtiri aynen istîmâl edilip yalnız muhâsebe-i umûmiye defâtirinden (yevmiye defter-i umûmîsi) ile (defter-i kebîr-i umûmî) tutularak bunlara geçirilmesi îcâb eden kuyûdât gösterilecektir. İşbu muhtelif muâmelâtın hangi muhâsebe-i husûsiye defâtirinden yevmiye defter-i umûmîsine geçirilmesi iktizâ ettiği zikredilmekle iktifâ edilecektir. Mîzân-ı umûmî-i muvakkat, envanter maddeleri, mîzân-ı umûmî-i kat'î ve bilanço tanzim ettirilecektir. Müessesât-ı mâliyede bilançonun ehemmiyet-i fevkaladesine mebnî bu bâbdaki husûsiyet teşrîh edilecek ve bilançonun hîn-i tanzîminde ne gibi esâsâta riâyet mecburiyeti olduğu beyân ve îzâh edilecektir.*”

Bu nedenle *usûl-i muhasebe-i mâliye* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 37-43).

Usûl-i Muhasebe-i Sınâiye ve Zirâiye: Bu dersin içeriğinde daha çok sanayi ve ziraat işletmelerine yönelik genel bilgiler ağırlıklı olarak verilmekle beraber dersin kapsamında muhasebe işlemlerine yönelik kısımlar olduğundan dolayı içeriğinde oranı az olarak tespit edilmesiyle birlikte bazı temrînât (tekrar ettirerek alıştıрма/egzersiz) bulunduğu da belirtilmektedir. Ayrıca dersin içeriğinin ticarete yönelik bilgileri destekleyici yönü olduğu görülmektedir. Bu nedenle *usûl-i muhasebe-i sınâiye ve zirâiye* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 44-50).

Ticaret Muhâsbesi Tatbîkâtı: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir.

“*İhtâr: Bâlâdaki muhtelif muâmelâta temâs eden vesâik ve defâtirin tanzîm ve tertîbi ile beraber evrâk-ı sâirenin de asıllarına muvâfık bir sûrette tanzîmi lâzımdır. Muallim efendi muâmelâtın ibtidâ vesîkalara sûret-i kaydını bilâhire vesâikten muhâsebe-i husûsiye defâtirine ve oradan muhâsebe-i umûmiye defâtirine sûret-i kayd ve naklini göstermek sûretiyle ders tadrîs edilecektir.*”

Bu nedenle *ticaret muhâsbesi tatbîkâtı* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 50-51).

Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası: Bu dersin içeriğinde ticari uygulamalar bulunmamaktadır. Fakat dersin ikinci kısmına yönelik açıklamada “*İhtâr: Yazısız haritalar üzerinde birçok tatbîkât yapılacaktır.*” ifadesi kullanılmaktadır. Bu nedenle *Memâlik-i Osmâniye coğrafyası* dersi ticaret bilgisi ağırlıklı olmayan fakat dersin gereği olan uygulamalara yer verilen dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 52-55).

Muhâberât-ı Ticâriye: Bu ders müfredat programında ifade edildiği üzere sekiz bölümden oluşmaktadır. Dersin içeriğindeki her bölümün, öğrencilere o zamanın işletmelerinde kullanılan ticari iletişim için gerekli evrak türlerini öğrenmelerini ve zamanın ticari iletişim üslubunu kullanmalarını sağlayacak bilgiler içerdiği görülmektedir. Sekizinci bölüm konusunda şöyle bir ifade göze çarpmaktadır. İhtar: “*İlk yedi fasılda mâlûmât-ı muhtasara ile iktifâ olunup sekizinci fasılda cihet-i tatbîkiyeye daha ziyâde ehemmiyet verilecektir.*” Özellikle son bölümde uygulamaya odaklanılacağına belirtilmesi nedeniyle *muhâberât-ı ticâriye* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 61-65).

Yabancı Dil Dersleri: İkinci sınıftaki Fransızca dersinde, ticari yazışmalarla beraber kompozisyon yazma gibi uygulamalar yapılacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle Fransızca dersi, ticaret bilgisi uygulamalarına yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir. Almanca için ise bu tarz bir açıklama mevcut değildir. İkinci sınıf Almanca dersi de birinci sınıfta olduğu gibi nazarî dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 65-67).

Kısm-ı Evvel’in Üçüncü Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Cebr-i Mâlî ve Sarrâfi: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir. “*İhtâr: Tarz-ı tedrîs bundan evvelki senelere tevfiik edilecektir.*” *Cebr-i mâlî ve sarrâfi* dersi, *hesâb-ı ticârî* ve *hesâb-ı mâlî ve sarrâfi* dersleriyle benzer nitelikte olduğu için, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 68-69).

Banka Tatbîkâtı: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir.

“.....*Banka tatbîkâtı haftda üç gün icrâ edilip her defasında iki ders birbirini mutâbık gelecek sûrette tertîb edilecektir. Derste Türkçe ve Fransızca lisanlarının her ikisi de istîmâl edilebilecektir. Muâmelât ve hesâbât Türkçe lisanıyla kayd olunacak evrâk ve vesâik icâbına göre Türkçe, Fransızca veya Almanca tanzim kılınacaktır.*”

Bu nedenle *banka tatbîkâtı* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 68-69).

Usûl-i Muhasebe-i Sınâiye ve Zirâiye Tatbîkâtı: Bu dersin içeriğinde, herhangi bir üretim faaliyeti gösteren fabrikanın, küçük bir çiftliğin ve/veya büyük bir ziraat işletmesinin ve bir nakliye şirketinin muhasebesi ile ilgili tüm evrakların nasıl kayıt altına alınacağı ve muhasebe defterlerinin nasıl tutulacağına öğrencilere aktarılacağı belirtilmektedir. Bu nedenle *usûl-i muhasebe-i sınâiye ve zirâiye tatbîkâtı* dersi tatbîkî

yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 69-70).

Yazı Makinesi: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir.

“İhtâr: Talebe Fransızca makinelerde yazı yazmaya istînâs peydâ etmekle beraber Türkçe makinelere de yabancı kalmayacaktır. Talebenin bilhassa tuşelere bakmaksızın yazı yazabilmeleri ciheti temin olunacaktır. Talebeye verilecek temrînât dâimâ ticârî mektuplar, faturalar vesâire gibi evrâk-ı ticariye olacak; katiyyen diğer husûsâta müteallik yazı numûneleri verilmeyecektir. Makine ile klišeye yazı yazmak, makine îânesiyle müteaddid nüshalı kopyalar istihsâl etmek ve daha sâir husûsât talebeye tadrîs ve irâe olunacaktır.”

Bu nedenle *yazı makinesi* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 89).

İstenografi: Bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir. “*Tenbih:* “Talebenin bir dereceye kadar istenografi ile not tutabilmelerini temîn edecek kadar istenografiye istînâs hâsil edilmek icâb eder.” Bu dersin kamu kurumlarında ve çeşitli ticaret işlemlerinde yazma kolaylığı/hızı sağlayacak yazı metodunu öğreten bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu nedenle *istenografi* dersinin, ticaret bilgisini destekleyici olduğu düşünülerek tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 89).

Yabancı Dil Dersleri: Kısım-ı Evvel üçüncü sınıftaki Fransızca dersinin iki saatinde, bankacılık işlemleri hakkında bilgiler verileceği ifade edilmektedir. Bu nedenle Fransızca dersi, ticaret bilgisi uygulamalarına yer veren dersler kategorisinde değerlendirilmiştir. Almanca için ise bu tarz bir açıklama mevcut değildir. Kısım-ı Evvel üçüncü sınıfta gösterilen Almanca dersi de birinci ve ikinci sınıfta olduğu gibi nazarî dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 90-91).

Kısım-ı Sâni'nin Birinci Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Hesâb-ı Ticârî: Hesâb-ı Ticârî dersi için içerikte geçen ifadeler daha önceki sınıflarda aynı isimle gösterilen derslerle benzerlik göstermektedir. Nitekim bu ders için belirtilen açıklama şu şekildedir. “*İhtâr:* Bu ders nazarî ve tatbîkî olarak etrafiyla tadrîs olunacak ve usûl-i ticâriyenin hiçbirini nazar-ı tedkîkten dûr tutulmayacaktır.” Bu nedenle *hesâb-ı ticârî* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 92).

Muhasebe: Bu derste uygulamalar yapılacağına dair programda ihtar veya tembih başlığı altında herhangi bir bilgi notu verilmemektedir. Fakat söz konusu dersin müfredat programında paylaşılan içeriğinde teorik bilgiler çokça mevcut olmakla beraber bu dersin içeriğinde konular aktarılırken çeşitli temrinler yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu açıklamalar göz önüne alındığında *muhasebe* dersi, tatbîkî

yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 93-98).

İstatistik: Bu dersin içeriğinde uygulama yapılacağına dair programda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Dersin içeriğinin ikinci bölümünde; ulaşım kanalları, sanayi, ziraat, ticaret, hukuk ve nüfus özelliklerine dair istatistik bilgisi verileceği belirtilmektedir. Bu bölümün başlığının da “tatbîkât-ı ihsâiye ve teşkîlâtı” olmasına rağmen *istatistik* dersi, uygulamaya dair herhangi bir bilgi paylaşılmadığından dolayı nazarî dersler kategorisine dahil edilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 93-109-113).

Türkçe Muhâberât-ı Ticariye: Bu derste birçok teorik bilgi verildiği görülmektedir. Bununla beraber ders içeriği aktarılırken ticaret işlemleri ile ilgili alıştırmalar yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu açıklamalar göz önüne alındığında *Türkçe muhâberât-ı ticariye* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 121-126).

Yabancı Dil Dersleri: Kısım-ı Sâni birinci sınıf yabancı dil derslerinden, Fransızca ve Almanca zorunludur. İngilizce ve İtalyanca dersleri ise seçmelidir. Derslerin programdaki açılımları örneğin “Fransızca/Almanca Muhâberât-ı Ticariye” şeklindedir. Derslerde ticaretle ilgili kavramların öğretilmesi belirtilmektedir. Hatta İtalyanca ve İngilizcenin öğrencinin sınıfta konuşmasını ve pratik yaparak öğrenmesini odağına alan Berlitz metodu ile öğretilmesi ifade edilmektedir. Yine bu derslerin öğretimi için kullanılan ifadede “*tedrici ve amelî usulde mükâlemeler*” yapılacağı belirtilmektedir. Müfredat programındaki ifadelerde sınıfta ticaretle ilgili kelimeler ezberletme dikkat çekmektedir. Bu nedenle Kısım-ı Sâni birinci sınıf yabancı dil derslerinde daha çok ticaret bilgisinin yabancı dildeki karşılıklarının öğretildiği, bununla beraber ticarî kelimelere/konulara yönelik uygulamaya yönelik bir yaklaşımın bulunduğu çıkarımı yapılmıştır (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 127-129).

Kısım-ı Sâni'nin İkinci Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfi: Bu derste her konu başlığının işletmecilikle ilgili bilgiler içerdiği ve bölüm sonlarında da temrinler bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle *hesâb-ı mâlî ve sarrâfi* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 130-132).

Muhasebe: Bu ders içeriğinin birinci kısmında bankacılık işlemlerine yönelik bilgiler verilmektedir. Dersin bu kısmına dair içerikte yer alan açıklamalar şu şekildedir.

“İhtar: Banka muâmelâtının kâffesini ihtivâ etmek üzere iki veya üç aylık bir monografi tutulacaktır. Yalnız muhâsebe-i umumiye defâtirinden yevmiye defter-i umumisi ile defter-i kebir-i umumi tanzim edilip muhasebe-i hususiye defâtiri tutulmayacaktır. Monografinin mizan-ı umumi-i muvakkat, envanter maddeleri ve mizan-ı umumi-i kati ve bilançosu dahi tanzim kılınacaktır.”

Yani ve bu bilgilerin bankacılık uygulamalarını içerecek şekilde örneklerle uygulanacağı belirtilmektedir. Dersin ikinci bölümü ise sınıai muhasebe işlemlerine yöneliktir. Bu kısım ile ilgili açıklama da şöyledir. “*İhtar: Yalnız muhasebe-i umumiye defâtiri tutulmak şartıyla bir fabrikanın bir aylık bir monografisi tutularak mizanlar tanzim edilip bilançosu vazife suretinde yapılacaktır.*” Bu açıklamalar doğrultusunda muhasebe dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 132-142).

Muhâsebe-i Ticariye Tatbîkâtı: Bu ders için yapılan açıklama şu şekildedir.

“*Münferiden icrâ-yı ticaret eden bir tacirin üç veya altı mahlık mükemmel bir monografisinin yani bilumum muamelâtının, defâtirinin, hesâbâtının ve evrak ve vesâik-i hesâbiyesinin bir müsvedde usulüyle bittecrûbe beyan ve izahı*” olacağı aktarılmaktadır. Ayrıca devam eden açıklamada, “*Bu monografide ticarethanenin tesis ve tefrişi, ithalat ve ihracatı, komisyon, emanet, ortaklık ve muhtelif spekülasyon muamelâtı gösterilecek ve tatbîk edilecektir.*”

Bunun yanında ders içeriğindeki açıklamalarda, dersin öğreticisinin söz konusu ticari işlemlerin nasıl yapıldığının belgelendirilmesi ve defterlere aktarılması gerektiği konusunda yönlendirici bir rol üstleneceği belirtilmektedir. Bu bilgiler neticesinde *muhâsebe-i ticariye tatbîkâtı* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 143).

Yabancı Dil Dersleri: Kısım-ı Sâni'nin ikinci sınıf yabancı dil dersleri ile ilgili müfredat programında yabancı dil dersleri saat olarak aynen ders çizelgesinde yer almakta fakat müfredatta içerikleri ve ders işleniş biçimleri ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Bu nedenle Türkçe Muhâberât-ı Ticariye, Fransızca (Zorunlu), Almanca (Zorunlu) ve İtalyanca/İngilizce (Seçmeli) yabancı dil dersleri ile ilgili herhangi bir çıkarım yapılmamıştır. Fakat bu derslerin özellikle âlî olarak tanımlanan bir düzeyde öğretimin yapıldığından yola çıkılırsa nazarî olsun tatbîkî olsun ticaret bilgisi odaklı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu derslerin içeriği müfredat programında bulunmamakla beraber, Tablo 2'de haftada kaç saat gösterildiği bilgisi yer almaktadır.

Kısım-ı Sâni'nin Üçüncü Senesinde Tatbîkî Usulle Öğretimi Yapılan Dersler

Müşterek Dersler

Muhasebe Tatbîkâtı: Bu dersin açıklamalarında geçen ifadeler şu şekildedir. “*İkinci sınıfta nazariyâtı gösterilen banka, sigorta, nakliyat, ziraat ve sanayi muhasebelerine tatbîkât olmak üzere münasip monografiler ve muamelatın icap ettirdiği vesaik ve mukavelat tertip ve tanzimiyle iştigal olunacaktır.*” Bu nedenle *muhâsebe tatbîkâtı* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 178-179).

İstenografi (Fransızca): Bu dersin açıklamasında Kısım-ı Evvel üçüncü sınıftaki programla aynı şekilde bir işleyiş biçimi olduğu aktarılmaktadır. Bu nedenle *istenografi* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde

değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 179).

Türkçe: Kısım-ı Sâni üçüncü sınıftaki bu dersle ilgili açıklamalarda iktisadi ve ticari konulara dair tasvirlerle nizamname, proje, beyanname, rapor vb. belgelerin talebelere kaleme aldırılacağı ve özellikle de talebelere ticari müesseselere gönderilerek incelemeler yaptırılacağı ifade edilmektedir. Bu nedenle *Türkçe* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 179-183).

Yabancı Dil Dersleri: Kısım-ı Sâni üçüncü sınıftaki yabancı dil dersleriyle ilgili açıklamalarda Fransızca ve Almanca derslerinin ticaret uygulamaları ekseninde işleneceği belirtilmektedir. İngilizce ve İtalyanca derslerinde ise gramer kuralları ve konuşmanın öğretimi yanında ticari iletişim odaklı basit konuşma/haberleşmeleri öğretmeye yönelik bir yaklaşımda olunacağı belirtilmektedir. Bu nedenle müfredat programında Kısım-ı Sâni üçüncü sınıf *Fransızca* ve *Almanca* derslerinde yoğun fakat *İngilizce* ve *İtalyanca* derslerinde ise daha basit ticaret uygulamalarına odaklanıldığı söylenebilir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 183-185).

İhtisas Şubelerindeki Tatbîkî Dersler

Cebr-i Mâlî ve Sarrafî: Kısım-ı Sâni üçüncü sınıftaki ihtisas şubelerinden Ticaret ve Sanayi Şubesi'nde gösterilen bu ders içeriğinin sonunda yapılan açıklamada, ders için gerekli düsturların nazari ve tatbîkî bir şekilde işleneceği açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu nedenle *cebr-i mâlî ve sarrafî* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 186-187).

Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî: Kısım-ı Sâni üçüncü sınıftaki ihtisas şubelerinden Ticaret ve Banka Şubesi'ndeki bu derse dair açıklamalarda, içeriğin bir kısmında ticari işlemlerin "...tatbîkât-ı ameliyesinin gösterileceği" yani uygulamaya yönelik boyutları üzerinde durulacağı belirtilmektedir. Bu nedenle *hesab-ı mâlî ve sarrafî* dersi, tatbîkî yöntemlerle ticaret bilgisi öğretiminin yapıldığı dersler kategorisinde değerlendirilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: 195-197).

Tablo 1: Kısım-ı Evvel Bölümü Haftalık Ders Saatleri ve Yüzde Oranları

Sınıf	Ders Adı	Tarz-ı Tedrîsât	Haftalık Ders Saati	Yüzde
Birinci Sene	Hesâb-ı Ticârî	Ticaret Uygulamaları	5	4,7%
	Mâlûmât-ı Ticâriye ve Usûl-i Muhasebe-i Ticâriye	Ticaret Uygulamaları	6	5,6%
	Coğrafya	Ders Uygulamaları	3	2,8%
	Kimyâ-yı Umûmî	Teorik	2	1,9%
	Fizik	Ders Uygulamaları	2	1,9%
	Türkçe	Ders Uygulamaları	2	1,9%
	Fransızca	Ders Uygulamaları	6	5,6%
	Almanca	Teorik	6	5,6%
	Türkçe Hüsn-i Hat	Ders Uygulamaları	2	1,9%
İkinci Sene	Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî	Ticaret Uygulamaları	3	2,8%
	Usûl-i Muhasebe-i Mâlîye	Ticaret Uygulamaları	3	2,8%
	Usûl-i Muhasebe-i Sînâiye ve Zirâiye	Ticaret Uygulamaları	2	1,9%
	Ticaret Muhasebesi Tatbîkâtı	Ticaret Uygulamaları	4	3,7%

Üçüncü Sene	İlm-i İktisâd	Teorik	2	1,9%
	Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası	Ders Uygulamaları	2	1,9%
	Mâlûmât-ı Hukûkiye	Teorik	2	1,9%
	Kimyây-yı Umûmî	Teorik	2	1,9%
	Fizik	Teorik	2	1,9%
	Muhâberât-ı Ticâriye	Ticaret Uygulamaları	2	1,9%
	Fransızca	Ticaret Uygulamaları	6	5,6%
	Almanca	Teorik	6	5,6%
	Cebr-i Mâlî ve Sarrâfî	Ticaret Uygulamaları	2	1,9%
	Banka Tatbîkâtı	Ticaret Uygulamaları	6	5,6%
	Usûl-i Muhasebe-i Sinâiye ve Zirâiye Tatbîkâtı	Ticaret Uygulamaları	3	2,8%
	İktisâd	Teorik	1	0,9%
	Mâlûmât-ı İhsâiye	Teorik	1	0,9%
	Mâlûmât-ı Mâlîye	Teorik	1	0,9%
	Coğrafya-yı İktisâdî	Teorik	3	2,8%
	Mâlûmât-ı Hukûkiye	Teorik	3	2,8%
	Emtia-i Ticâriye	Teorik	2	1,9%
	Kimyâ ve Tağşîşâtı	Teorik	2	1,9%
	Usûl-i Neşriyât	Teorik	1	0,9%
	Yazı Makinesi	Ticaret Uygulamaları	1	0,9%
İstenografi	Ticaret Uygulamaları	1	0,9%	
Almanca	Teorik	5	4,7%	
Fransızca	Ticaret Uygulamaları	5	4,7%	
TOPLAM:			107	100%

Tablo 1’de Ticaret Mektebi’nin ilk üç senesindeki dersler haftalık saatleri ve yüzdeleri itibariyle ele alındığında; 41 saatinin (%38) nazarî, 17 saatinin (%16) nazarî ve doğrudan ticaret bilgisi odaklı olmayan derslerin uygulamaları ve 49 saatinin (%46), ticaret uygulamaları odaklı derslerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Kısım-ı Sâni Bölümü Haftalık Ders Saatleri ve Yüzde Oranları

Sınıf	Ders Adı	Tarz-ı Tedrîsât	Haftalık Ders Saati	Yüzde
Birinci Sene	Hesâb-ı Ticârî	Ticaret Uygulamaları	4	4,55%
	Muhasebe	Ticaret Uygulamaları	4	4,55%
	Nazariyât-ı İktisâdiye	Teorik	2	2,27%
	İktisâd-ı Ticârî	Teorik	2	2,27%
	İstatistik	Ticaret Uygulamaları	2	2,27%
	Hukûk-ı Medeniye	Teorik	3	3,41%
	Hukûk-ı Esâsiye ve İdâre	Teorik	2	2,27%
	Târih-i Ticaret ve Sanâyi	Teorik	2	2,27%
	Türkçe Muhâberât-ı Ticariye	Ticaret Uygulamaları	1	1,14%
	Fransızca (Zorunlu)	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	Almanca (Zorunlu)	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	İtalyanca/İngilizce (Seçmeli)	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
İkinci Sene	Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	Muhasebe	Ticaret Uygulamaları	4	4,55%
	Muhâsebe-i Ticariye Tatbîkâtı	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	İktisâd-ı Ticârî	Teorik	2	2,27%
	Memâlik-i Osmâniye Coğrafya-yı İktisâdîsi	Ders Uygulamaları	2	2,27%
	Hukuk-ı Ticaret	Teorik	3	3,41%
	Emtia ve Tatbîkât-ı Ticariye ve Sinaiyesi	Teorik	2	2,27%
	Türkçe Muhâberât-ı Ticariye	Bilgi Yok	1	1,14%
	Fransızca (Zorunlu)	Bilgi Yok	3	3,41%
	Almanca (Zorunlu)	Bilgi Yok	3	3,41%
İtalyanca/İngilizce (Seçmeli)	Bilgi Yok	3	3,41%	

Üçüncü Sene (Ortak Dersler)	Nakliyat ve Tarifeler	Teorik	1	1,14%
	Coğrafya-yı İktisadî	Teorik	3	3,41%
	Bütçe ve Muhasebe-i Umumiye	Teorik	2	2,27%
	Usûl-i Kavânîn-i Maliye	Teorik	2	2,27%
	Hukûk-ı Ticaret-i Bahriye Programı	Teorik	2	2,27%
	Kavânîn-i Sınaiye, Zirâiye ve Madeniye	Teorik	2	2,27%
	Mukayese-i Kavânîn-i Ticariye	Teorik	2	2,27%
	Muhasebe Tatbikâtı	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	İstenografi (Fransızca)	Ticaret Uygulamaları	1	1,14%
	Türkçe	Ticaret Uygulamaları	1	1,14%
	Fransızca (Zorunlu)	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	Almanca (Zorunlu)	Ticaret Uygulamaları	3	3,41%
	İtalyanca ve İngilizce (Seçmeli)	Teorik	3	3,41%
	TOPLAM:			88

Tablo 2'ye Ticaret Mektebi'nin son üç senesindeki dersler haftalık saatleri ve yüzdelerini değerlendirmek itibariyle Tablo 1'den daha farklı bir şekilde bakılmalıdır. Çünkü Kısm-ı Sâni'nin üçüncü senesinde ortak dersler olmasının yanında talebeler farklı ihtisas alanlarına göre bir seçim yapmak durumundadırlar. Bundan dolayıdır ki ihtisas şubelerinin dersleri, ortak derslerin dışında kalan dersler bağlamında Tablo 3'te değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu şekilde bakıldığında ihtisas şubelerine mahsus olan uzmanlık dersleri hariç Kısm-ı Sâni'nin üç senesindeki ortak derslerin ders saati toplamı 88 saattir. Bunun 10 saatini (%11) teşkil eden ikinci sınıfa ait Türkçe Muhâberât-ı Ticariye, Fransızca (Zorunlu), Almanca (Zorunlu) ve İtalyanca/İngilizce (Seçmeli) adlı derslerin incelendiği müfredat programında, nazari veya amelî ağırlıklı mı olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece ders saatleri bulunmaktadır. Kısm-ı Sâni'nin 41 saati (%47) ticaret uygulamaları odaklı, 2 saati (%2) doğrudan ticaret bilgisi odaklı olmayan derslerin uygulamaları ve 35 saatinin (%40) ise nazariyat odaklı derslerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3: Kısm-ı Sâni Bölümü İhtisas Şubeleri Haftalık Ders Saatleri

Sınıf	Ders Adı	Tarz-ı Tedrîsât	Haftalık Ders Saati
Üçüncü Sınıf (İhtisas Şubeleri)	Cebr-i Mâlî ve Sarrafî (Sanayi Şubesi)	Ticaret Uygulamaları	2
	Kimyâ-yı Tahlîlî (Sanayi Şubesi)	Teorik	2
	Teknoloji-i Mihânîkî (Sanayi Şubesi)	Teorik	2
	Mâlî Piyasalar ve Banka Siyaseti (Banka Şubesi)	Teorik	1
	Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî (Banka Şubesi)	Ticaret Uygulamaları	2
	Riyaziyyat-ı Maliye (Banka Şubesi)	Teorik	4
	Nizâmât-ı Şehbenderiye (Konsolosluk Şubesi)	Teorik	1
	Teşkilatı Siyasiye-i Düvel (Konsolosluk Şubesi)	Teorik	1
	Hukûk-ı Düvel ve Muahedât-ı Ticariye	Teorik	2

İhtisas şubelerinden Ticaret-Sanayi şubesindeki Cebr-i Mâlî ve Sarrafî dersi ve Ticaret-Banka şubesindeki Hesâb-ı Mâlî ve Sarrâfî dersi, ticaret uygulamaları odaklı dersler kategorisindedir. Bu iki şubenin ameliyat odaklı dersleri dışında kalan diğer ihtisas dersleri ise nazariyat ağırlıklıdır. Ticaret-Şehbenderlik şubesindeki ihtisas derslerinin ise tamamı nazariyat odaklıdır. Bu durumda ihtisas şubelerinde tatbikî yaklaşımdan ziyade nazariyat odaklı bir öğretim tarzının uygulandığı çıkarımı yapılabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada ve Türkiye özelinde işletmecilik eğitime yönelik çalışmalarda, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin, Batı karşısında ekonomik üstünlüğünü yeniden elde

etmek için çözüm olarak gördüğü çarelerden birisinin de ticaret bilgisini/bilincini toplum nezdinde artırmak ve ticaret bilgisini etkin kullanacak insan kaynağını yetiştirmek olduğu görülmektedir. Bu yüzden de devlet kendi organizasyonunun/sisteminin devamlılığı için gerekli gördüğü bu çözümün bir parçasını teşkil eden yükseköğretimde ticaret eğitimini, 19. yüzyılın sonlarına doğru açtığı Ticaret Mektebi vasıtasıyla etkin kılmaya çalışmıştır. Nitekim ilgili dönem itibarıyla işletmecilik eğitimi alanının gelişmesine yönelik olarak, bilimsel bilgi üretmek amacıyla değil fakat ticaret erbabı yetiştirmek gayesiyle Ticaret Mektebi önemli bir rol üstlenmiştir.

Çalışmanın temel noktasını Ticaret Mektebinin 1916 tarihli ders programı teşkil etmektedir. Hem içerik hem de ders saatleri açısından oransal yönden incelenen söz konusu programa bakıldığında, Kısım-ı Evvel'de derslerin yarısı, Kısım-ı Sanî'de de derslerin üçte biri ameliyât odaklı olduğu görülmektedir. Hatta Kısım-ı Sâni'deki hakkında "bilgi yok" notu düşülen yabancı dil derslerinin de büyük bir kısmının tatbikî olduğu varsayımında bulunulursa, bu kısımda da derslerin yarısının ameliyât odaklı olduğu çıkarımı yapılabilir. Şu husus da belirtilmelidir ki, Ticaret Mektebi bünyesinde tatbikî vurgusu yapılan derslerde nazari içerik de bulunmaktadır. Fakat değerlendirme yapılırken dersin içeriğinde "uygulama yapılacağı" vurgusu net olarak tespit edilen yahut dersin adı/içeriğindeki "uygulama ile ilgili" ipuçları dikkate alınmıştır. Bu ipuçları bağlamında dersin tatbikî olup olmadığına karar verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada derinlemesine yapılan incelemedeki kategorize etme tarzının, sübjektif olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda kategorize edilen derslerin tarzlarının ileriki yıllardaki karşılaştırmalı çalışmalarda farklı şekilde ele alınabileceği kabul edilmelidir. Çalışmada incelenen 1916 tarihli müfredata göre, Ticaret Mektebinde, tatbikî usulün daha çok vurgulandığı fakat bunun yanında nazari yaklaşıma da yer veren bir tarzda işletmecilik bilgisinin öğretiminin yapılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda okulun eğitime yönelik amaçlarında da elbette ki güncellemeler olmuş ve bu durum dönemin işletmecilikle ilgili önemli neşriyatında da paylaşılmıştır.

1944 tarihli İşletme Mecmuasındaki yazısında İsmet Alkan, Ticaret Mektebini (o zamanki adıyla İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi), "işletmecilik" mesleği için eğitim açısından öne çıkan bir kuruluş olarak ele almaktadır. Aynı yazısında okulu, "yurda ve pratik hayata genç ve muktedir işletmeciler yetiştiren, bu şekilde tek ve örnek bir ilim ve meslek müessesesi" olarak tanımlamaktadır. 1944 yılında aynı dergide bir başka kurucu yazar Hayri Tokay Türkiye'de, "iktisadın umumi ve nazari mahiyette olan kısmı(nı) (ulus ekonomisi) üniversiteye, ameli ve tatbiki olan kısmı(nı) ise (işletme ekonomisi) yüksek ticaret mekteplerine" veren bir anlayışın geçerli olduğunu söylemektedir. Fakat daha sonra aynı yazar 1946 tarihli yazısında ise işletme ekonomisinin nazari kısmına üniversitede yer verildiği Yüksek Ticaret Mektebinin de işletmeciliğin nazari ve ameli bilgilerini kendisinde toplayan bir modele geçtiğini belirtmektedir (Üsdiken ve Erçek, 2009: 78-79).

Gerek 1944 ve 1946 tarihli makalelerdeki ifadelerle bakıldığında, gerekse yaklaşık otuz yıl öncesinde (1916), Ticaret Mektebinin tarz-ı tedrisatını inceleyen bu çalışmanın neticesinde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, işletmecilik bilgisinin öğretim modelinin daha çok tatbikî usule yönelik bir yaklaşım anlayışıyla kurguladığı çıkarımı yapılabilir. Ticaret Mektebinin 1916 tarihi itibarıyla tatbikî odaklı başlayan

öğretim tarzının ise ilerleyen yıllarda, tatbikâtın yanında nazariyatı da barındıran bir yaklaşıma doğru yöneldiği söylenebilir. Elbette ki çalışmanın içerisinde de ifade edildiği üzere ileriki tarihlerde yapılacak müfredat programı araştırmalarıyla Türkiye'nin yükseköğretim düzeyinde ilk işletmecilik okulunun kurulduğu tarih olan 1883'ten itibaren nasıl bir eğitim-öğretim anlayışıyla kurgulandığı aydınlatılabilir. Böylelikle Türk yükseköğretiminde işletmecilik eğitimi tarihinin gelişimine dair araştırma yapan bilim insanlarına ve yönetim-organizasyon alan yazınına önemli katkılar sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- CEVİZCİ, Ahmet, (2002), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇELEBİ, Esat, (1983), *Yüzyıllık Mezunları ile İstanbul Yüksek Ticaretliler 1883-1983*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.
- ÇUKACI, Yusuf Cahit ve ELAGÖZ, İsmail, (2006), "Muhasebe Derslerinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ile Öğrenme Stillерinin İlişkinin Ortaya Konulması ve Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Bir Uygulama", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, C. XXI, S. 1: s. 147-164.
- ERDEM, Yasemin Tümer, (2011), "II. Abdülhamid Döneminde Ticaret Eğitimi", *Prof. Dr. Yahya Akyüz'e Armağan: Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, Eğitim ve Kültür Yazıları*, (Ed. Cemil Öztürk-İlhami Fındıkçı), Ankara: Pegem Akademi, Canteğin Matbaası, 641-657.
- GÜVEMLİ, Oktay, (2003), *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, Birinci Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu 75. Yıl Broşürü*, 1958. İstanbul Matbaacılık.
- KOÇEL, Tamer, (2018), "İşletmecilik ve Yöneticilik Eğitiminde Metotlar", <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/2057/makaleler/1/1/arastirmax-iletmecilik-yoneticilik-egitiminde-kullanilan-metotlar.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.11.2018).
- Kubbealtı Lügati*, (2019), <http://www.lugati.com>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).
- OLUÇ, Mehmet, (1973), "Türkiye'de İşletmecilik Öğretiminin Tarihçesi", *Sevk ve İdare Dergisi*, Yıl: 8, S. 63.
- ÖZ-ALP, Şan, (1972), *Yeni Gelişmeler Karşısında İşletme Yöneticileri Ve İşletmecilik Eğitimi*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- ÖZKUL, Ahmet Sait, (2017), "Ticaret Mektebinde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme: "Usûl-İ Ticaret Dönemi" (1883-1916)", *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2: s. 5-41.
- Ticaret Mekteb-i Âlîsi Talimatname ve Müfredatlı Ders Programı*, (1916), İstanbul: Matbaa-i Amire.
- ÜSDİKEN, Behlül, (2003), "Türkiye'de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi 1930-1950", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58-1, s. 119-147.
- ÜSDİKEN, Behlül ve ERÇEK, Mehmet, (2009), "Türkiye'de İş Dünyası İçin İlk İşletme Dergisi: İşletme-İşletme Ekonomisi ve Organizasyon Mecmuası", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. IX, S. 1: s. 53-90.